

A JOGKLINIKA-MÓDSZERTAN ÁLTAL FEJLESZTETT KOMPETENCIÁK EGY HAZAI EMPIRIKUS KUTATÁS TÜKRÉBEN

KÁLMÁN Renáta
egyetemi tanársegéd (SZTE ÁJTK)

1. Bevezetés¹

Számos tudományterület² foglalkozik a felnőttek tanulási szokásaival. E kutatások szerint a felnőttek akkor tanulnak a leghatékonyabban, amikor a valós életben felmerülő kérdésekkel szembesülnek, amit aztán a lehetőségek feltérképezése, majd a megoldásra kapott visszajelzések követnek.³ Benjamin S. Bloom kidolgozta az oktatás céljának hat szintjét, amit a neve után Bloom osztályzásnak nevezett el. Ez a hat, egymásra épülő lépcső: (1) tudás, (2) megértés, (3) alkalmazás, (4) elemzés, (5) szintetizálás, (6) értékelés, amelyet az oktatók évtizedek óta alkalmaznak annak érdekében, hogy a diákok gondolkodási képességét ösztönözzék és fejlesszék.⁴

A jogklinika módszertan a Bloom osztályzás elemeit teljes körűen kielégíti. Azonban, mielőtt a jogklinika képzés gyakorlati megvalósulását elemezné a tanulmány, érdemes definiálni, mit is értünk jogklinika módszertan alatt. Számos meghatározás létezik, ugyanakkor egy nemzetközileg elfogadott egységes fogalom sem került még

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

² Például: andragógia, pszichológia, szociológia.

³ Kimberly E. O'LEARY: Evaluating Clinical Law Teaching – Suggestions for Law Professors who Have never Used the Clinical Teaching Method. *Northern Kentucky Law Review*, vol. 29. (2002) 495.

⁴ Margaret Martin BARRY – Jon C. DUBLIN – Peter A. JOY: Clinical Education for this Millenium: The Third Wave. *Clinical Law Review*, vol. 7. (2000) 39., amely hivatkozik Thomas ARMSTRONG: *Multiple Intelligences in the Classroom*. Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 1994. 2–3.

kidolgozásra. Ennek ellenére valamennyi definíció közös eleme a jogklinika-képzés duális célja: az oktatási és a szociális cél. Az ENCLE⁵ értelmében:

„[a] jogklinika olyan jogi *oktatásmódszertan*, amely a *tapasztalati tanuláson alapszik*, így előmozdítja a tudást, a személyes készségeket és értékeket, valamint ezzel egyidejűleg elősegíti a társadalmi igazságosságot. [...] Olyan oktatásmódszertani elemeket használ, amelyek hallgatóközpontúak, gyakorlat-orientáltak, probléma-alapúak, interaktívak, ideértve, de nem kizárólag, hogy a hallgatók valódi ügyeken és szociális problémákon dolgoznak egyetemi oktatók vagy gyakorló jogászok felügyelete mellett. Ezen oktatási módszer célja, hogy fejlessze a szakmai attitűdöket, elősegítse a gyakorlati készségek elsajátítását, előmozdítsa a jogállamiságot, biztosítsa az igazságszolgáltatáshoz és a békés konfliktusrendezéshez való hozzáférést, valamint segítse a szociális problémák megoldását.”⁶

A két cél között nincs hierarchikus kapcsolat, hanem komplementer jellegű, mindkettő ugyanolyan jelentőséggel bír, egymást kiegészítik. A módszertan történelmi fejlődését tekintve egyes időszakok a szociális célt helyezték előtérbe, például az 1960-as és 1970-es években az Egyesült Államokban, a kor társadalmi és szociális helyzete alapján, az aktivista mozgalmakra, a vietnámi háború elleni tüntetésekre utalva. Ugyanakkor ezt gyorsan követte egy olyan korszak, amely a jogászai kompetenciák szélesebb körű fejlesztését, a gyakorlat-alapú jogi oktatás szerepét hangsúlyozta.

E tanulmány a jogklinika-képzés oktatási céljával foglalkozik, és a cikk második része a szerző – többek között jogászai kompetenciákra épülő – kérdőívének eredményét elemzi. A jogklinikai módszer oktatási szempontból segíti a jogászoktól elvárt képességek, attitűdök fejlődését, a szakmai felelősség és az etikai érzék fejlesztését azáltal, hogy a diákok jogászai szakmára jellemző tevékenységet végeznek egyetemi kurzus keretében, akár szimulált, akár élő ügyfeles ügyekben. A jogklinika-módszertan és -oktatás folyamata az alábbi három nagyobb, egymásra épülő lépcsőből áll: (1) tervezés, amikor a diákok feltérképezik az ügyfél jogi problémájának lehetséges megoldásait, és kidolgozzák az ‘akciótervet’; (2) tényleges tevékenység, a szükséges jogi lépések megtétele, például dokumentum-szerkesztés, mediáció, tárgyalás; (3) tapasztalatok értékelése, visszajelzés, amelynek köszönhetően a hallgatók a jövőbeni ‘akciótervüket’ módosítják.⁷ E három szint egy jogi probléma teljes körű feltárását eredményezi.

Az elemzés nem titkolt célja, hogy a jogklinika-oktatás jogászképzésben betöltött szerepét erősítse. A cikk első részében a jogklinika létjogosultságát megalapozó elméleti háttérrel vázolom fel, külön kiemelve a módszer előnyeit és röviden ismertetve mindazon képességeket, amelynek elsajátítását segíti a képzés. A cikk második részében pedig a hazai jogklinika-programokat érintő kérdőíves kutatásom eredményeinek ide kapcsolódó tanulságait ismertetem. Ehhez szükség lesz a kérdőív hátte-

⁵ European Network for Clinical Legal Education.

⁶ Definition of Legal Clinic: <http://encle.org/about-encle/definition-of-a-legal-clinic>

⁷ O’LEARY i. m. 504.

rének és módszertanának bemutatása mellett néhány, a téma szempontjából releváns kérdés elemzésére, valamint az eredmények diagrammal való szemléltetésére.

2. A jogklinika módszer létjogosultsága

„Egy jogásznak többnek kell lennie, mint egy egyszerű képzett jogi szerelőnek.”⁸ Számos kutató, többek között Peter H. Schuck szerint a jogi oktatás egyik legnagyobb hibája, hogy az oktatók nem tanítják meg a tények kezelését, ideértve, hogy miként találják meg a releváns tényeket, hogyan bizonyítsák, és végezetül miként cáfolják meg azokat.⁹ A ‘csinálva, menet közben tanulás’ módszere évezredek óta követendő példaként áll a jogásképzés előtt az orvosi, mérnöki szakmákhoz hasonlóan, ám mégsem tud ez az ősidők óta létező metódus egykönnyen megszilárdulni a jogi oktatásban. Egy ősi kínai mondás szerint „hallom és elfelejtem, látom és emlékszem, csinálom és megértem.”¹⁰ Tipikusan a jogi karokon a gyakorlatalapú oktatásra gyanakodva, sokszor megvetéssel néznek, holott évtizedek óta érkezik kritika emiatt, valamint ajánlás a munkáltatói oldal felől – az ügyvédi kamarától, a bírói testülettől – a képzés átalakítására és a jogászai képességek széleskörű fejlesztése érdekében.¹¹

A tradicionális, doktrinális oktatás hátránya, hogy a diákok normatív tudása nem átültethető, nem fordítható le a gyakorlatra. Bradway már egy 1929-ben megjelent tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a kezdő, friss jogászokon nagy a teher, ami hatalmas frusztrációt okoz, hiszen óriási a szakadék a jogi oktatás és az ügyfelek elvárásai között.¹² A diákoknak kellő bátorsággal kell rendelkezniük döntéshozatalukban, hiszen a vállukra nehezedik annak súlya, hogy az ügyfél joga vagy éppen tulajdona a tét.¹³ Hasonló a helyzet az orvostanhallgatóknál is. Az ő esetükben elképzelhetetlen, hogy úgy kelljen anatómiát tanulniuk, hogy sosem láttak és vizsgáltak emberi testeket.

A hatékony és eredményes gyakorlatalapú oktatás olyan kör, amelyben négy elem tér vissza ismétlődően. Az első maga a gyakorlat, amit a gyakorlatra alapított visszajelzés követ, majd e gyakorlat elméleti síkra való áthelyezése, végül ennek az elméletnek az új élethelyzetben való alkalmazása.¹⁴ Amennyiben egyetértünk abban, hogy elképzelhetetlen lenne az orvosi képzés gyakorlat nélkül, akkor miért fogadjuk el ezt a jogi oktatás tekintetében? Milyen az a szerződésekről szóló kötetmi jogi kurzus, aminek a

⁸ Jon C. DUBLIN: Clinical Design for Social Justice Imperatives. *SMU Law Review*, vol. 51. (1998) 1474., amely hivatkozik Warren BURGER: The State of the Federal Judiciary-1971, A.B.A. J. (1971).

⁹ Richard E. REDDING: The Counterintuitive Cost and Benefits of Clinical Legal Education. *Wisconsin Law Review Forward*, vol. 44. (2016) 63., amely hivatkozik Peter H. SCHUCK: Why Don't Law Professors Do More Empirical Research? *Journal of Legal Education*, vol. 39. (1989) 325.

¹⁰ Richard J. WILSON: *The Global Evolution of Clinical legal Education More than a Method*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018. 7.

¹¹ BARRY ET AL. i. m. 36.

¹² John S. BRADWAY: The Beginning of the Legal Clinic of the University of Southern California. *Southern California Law Review*, vol. 2. (1929) 260.

¹³ BRADWAY (1929) i. m. 261.

¹⁴ REDDING i. m. 63.

keretében a diákok sosem láttak, írtak vagy éppen egyeztettek egy-egy szerződésről!¹⁵ Ha a gyakorlat szikrája sem jelenik meg a jogászképzésben, akkor egyáltalán nem beszélhetünk gyakorlat alapú oktatásról, hiszen már az első elem, a tapasztalati tudás hiányzik. A jogi karok oktatási iránytűjén kellene tehát változtatni. A fókusz a jogról, mint tudományról, át kellene helyezni arra, hogy milyen maga a jog és a jogászok miként használják azt a mindennapokban.¹⁶

Az Egyesült Államokban az 1990-es évek elején, többek között az ABA¹⁷ hatására, megindult egy törekvés a jogászképzés gyakorlat alapú átfélesztésére. Az 1992-ben megjelent MacCrate Report felhívta a jogi karok figyelmét a jogászai képességek és értékek nagyobb jelentőséggel bíró oktatására. A jelentés tíz alapvető jogászai képességet és négy alapértéket nevesített. Ezek a képességek a következők: (1) problémamegoldás, (2) jogi elemzés és érvelés, (3) jogi kutatás, (4) tényfeltárás, (5) kommunikáció, (6) tanácsadás, (7) tárgyalás, (8) perbeli képviselet és alternatív vitarendezési eljárások, (9) a jogi munka szervezése és irányítása, (10) az etikai problémák felismerése és megoldása. Az említett értékek pedig a következők: (a) kompetens képviselet, (b) törekvés az igazságosság, tisztesség, erkölcsösség előmozdítására, (c) törekvés a szakma fejlesztésére, (d) szakmai önfejlődés.¹⁸ A jogklinikai-módszertan kulcsszerepet játszik ezen képességek és értékek átadásában, amelyek ismerete elvárás egy kompetens, etikus és felelősségteljes jogással szemben. Az élő ügyfeles jogklinikai-képzésnek köszönhetően a joghallgatók megtapasztalják, hogy az ügyfelek problémája ritkán kizárólag jogi természetű. Egy ügy sokszor számos más területet is érint, például a lakhatást, szociális segílyt, munkanélküliséget és oktatást. Ezen tapasztalattal felvértezve, a szakmai életük során, függetlenül attól, hogy a köz- vagy magánszférában helyezkednek el, tudják, hogy egy-egy problémát holisztikus módszerrel kell megközelíteni. Ehhez pedig ismerniük kell más szakmák, így a szociális munka, pszichológia, közgazdaságtan szakembereit, hogy velük közösen segítsenek egy ügyfélnek.¹⁹ „A jogászoknak, ennél fogva a joghallgatóknak is, meg kell tanulniuk, hogy egy problémát átfogóan, kreatívan és analitikusan oldjanak meg.”²⁰

A jogi oktatás nem, vagy csak részben tud eleget tenni ennek az elvárásnak. A legtöbb jogász professzor a jogot önmagában tanítja, anélkül, hogy az összefüggések észrevételére, és magára a jog alkalmazására is felkészítené a diákokat. „Az elméletet ugyanúgy nem lehet elválasztani a gyakorlattól, mint a doktrínák absztrakt tudását a gyakorlati képességektől, valamint a szakma szerepének megértését a szakma gyakorlásától.”²¹ A jogi karoknak ezen hiányosságok megoldására, pótlására a jogklinikai-

¹⁵ REDDING i. m. 59.

¹⁶ Phyllis GOLDFARB: Back to the Future of Clinical Legal Education. *Boston College Journal of Law & Social Justice*, vol. 32. (2012) 288–289.

¹⁷ American Bar Association.

¹⁸ DUBLIN (1998) i. m. 1468., amely hivatkozik Robert MACCRATE: Educating a Changing Profession: From Clinic to Continuum. *Tennessee Law Review*, vol. 64. (1997) 1100–1108.

¹⁹ BARRY ET AL. i. m. 66.

²⁰ BARRY ET AL. i. m. 35.

²¹ BARRY ET AL. i. m. 47.

ka-képzés remek lehetőséget nyújt, hiszen a diákok az élő ügyfelek valós, komplex ügyeiben eljárva, nemcsak a különböző jogászai képességeket és értékeket erősítik magukban, hanem saját bőrükön megtapasztalják a jogászai szerepkört. Amennyiben a diákokat az elméletből az alkalmazásba átültethető szakmai tapasztalattal ruházzuk fel egyetemi éveik alatt, úgy képesek maguk is kialakítani a saját igazságérzetüket, ami hosszú távon hatással van a jogrendszerre is.²² Például, a jogklinikai programoknak köszönhetően a joghallgatók tanulmányaik alatt megtapasztalhatják és megérthetik, milyen a szegénység, így amikor később bíróként vagy a kormányban vezető beosztású munkatársként tevékenykednek, ezen ismereteik fényében tudják a jogot alkalmazni, alakítani.²³

A közösségen alapuló jogklinikák nem csak a hallgatók szemléletét, hanem az egyetemét is képesek átformálni.²⁴ Amennyiben az oktatási intézmények nem ragaszkodnak a régi tradíciókhoz, hanem hajlandók olyan gyakorlatialapú kurzusokat, programokat bevezetni, amelyben a helyi lakosság ügyeiben nyújtanak segítséget, úgy biztosítják a helyi, települési, nemzeti közösségük joghoz és az igazságszolgáltatáshoz való hozzájutását.

A jogklinikai oktatás egyik célja a 'csinálva tanulás', mely oktatási technika az amerikai gyakornoki (*apprenticeship*) rendszerből került áttemelésre. Bradway és más kutatók hamar felismerték, hogy a jogklinika olyan oktatási módszer, amely a jogot nem anyagi és eljárásjogra szétbontva, hanem egészében közelíti meg.²⁵ Bradway 1934-ben megjelent tanulmányában²⁶ a jogklinika-képzés öt elsődleges célját az alábbiakban határozta meg: (1) a diákok gyakorlati tapasztalatot szereznek, ezzel hidat képezve az oktatás és a szakma között; (2) szintetizálja az anyagi és eljárásjogot, ezzel pallérozza a hallgatók analitikus képességét, miközben meglátják a jogterületek közötti összefüggéseket; (3) megjelenik az emberi elem az oktatásban, aminek következtében, az ügyfelet emberként tanulmányozzák, így szembesülve azzal, hogy problémájuk átfogó, azaz legtöbb ügy nem kizárólag jogi természetű; (4) felfedi a szakmaiságot, nevezetesen a jogi etikát és elvárásokat; (5) azzal, hogy egy ügyet a diákok az elejétől a végéig visznek, megtanulnak kreatívan cselekedni, miközben megértik, miként gondolkodik egy bíró vagy egy ügyvéd.²⁷

Bradway-tól eltérően, Charlie Miller a jogklinika-oktatás elsődleges céljának a szakmai felelősség fejlesztését látta.²⁸ A jogklinika-képzés elején az oktató szerepe domináns, hiszen ő tanítja meg a különböző jogászai képességeket, így például az ügyféllel való kommunikációt, az ügytervezést, az eltérő egyeztetési és tárgyalási tech-

²² DUBLIN (1998) i. m. 1477.

²³ DUBLIN (1998) i. m. 1477., amely idézi O'Connor bírót.

²⁴ Lucie E. WHITE: The Transformative Potential of Clinical Legal Education. *Osgoode Hall Law Journal*, vol. 35. (1997) 606.

²⁵ Douglas A. BLAZE: Deja Vu All Over Again: Reflection on Fifty Years of Clinical Education. *Tennessee Law Review*, vol. 64. (1997) 946.

²⁶ John S. BRADWAY: The Legal Aid Clinic as an Educational Device. *The American Law School Review*, vol. 7. (1934) 1153–1159.

²⁷ BLAZE i. m. 947–948.

²⁸ BLAZE i. m. 949.

nikákat, majd ahogy minél nagyobb tapasztalatot szerez a hallgató, a professzor kezd háttérbe vonulni, és inkább egy külső szemlélő pozíciójába kerül.²⁹

A 2007-ben publikált Carnegie Report már kiemelten javasolja a jogi karoknak a jogklinikák-képzés bevezetését, sőt központi helyet szorgalmaz neki a tantervben.³⁰ Ugyanis a fókusznak nemcsak azon kell lennie, hogy mit tanulnak a diákok, hanem azon is, hogy a tanulásuk miként befolyásolja a szakmai döntéseiket, és ez miként ölt testet a szakmai, stratégiai választásaikban.³¹ Bár számos változata létezik a jogklinikáknak, ugyanakkor az élő ügyfeles típus keretében tudják leginkább a MacCrate Reportban rögzített képességeket és értékeket elsajátítani a diákok. Ez a fajta tanulás a kezdete annak, hogy a diákok tapasztalaton keresztül fejlesztik tudatos és önértékelési módszereiket, amely oktatás teszi az egyetemeket a jogi képzés kezdő és nem végső intézményévé.³²

A jogklinikák-képzés kétféle tréninget foglal magában. Egyrészt szakmai készségtréninget, amelynek célja a gyakorlathoz szükséges jogászai képességek fejlesztése annak érdekében, hogy kompetens jogászok hagyják el az egyetemet.³³ Másrészt értéktréninget, aminek köszönhetően a hallgatók megértik és kötelezettséget vállalnak a szakmai értékekért, beleértve a szakmai felelősséget és etikát.³⁴ A szakmai készségtréning magában foglalja: (1) az ügyféllel való kommunikációt, ideértve az interjút és a tanácsadást; (2) a tényfeltárást és a releváns tények kiszűrését; (3) a jogi kutatómunkát; (4) az alternatív megoldásokat érintő döntéshozatalt; (5) a tárgyalást; (6) a szakmai felelősséget, ide értve az etikai szabályok alkalmazását; (7) a tárgyalásra és jogorvoslatra való felkészülést; (8) valamint egyéb szükséges tevékenységeket, például a dokumentum-szerkesztést.³⁵ Vajon a tradicionális jogi karok tantervei mennyiben biztosítják e képességek elsajátításának és fejlesztésének a lehetőségét? Grossman szerint a jogi karok azért ragaszkodnak a hagyományos jogászképzéshez, mert félnek, makacsok, alkalmatlanok vagy éppen intellektuálisan sznobok.³⁶ Holott a jogklinikák-módszertanuk számos haszna van, amelyet az egyetemek az ellenállásuk vagy éppen passzivitásuk miatt nem tudnak kiaknázni.

Mi lehet a jogklinikák-képzés további előnye? A 'csinálva tanulás' módszerének köszönhetően a diákok maguk tapasztalhatják meg a különböző szabályok alkalmazását és az azokból felmerülő problémák, hiátusok kezelését. Az élő ügyfeles jogklinikák-program magabiztos szakembert képez, aki a jogászai szerepekkel, karakterekkel

²⁹ BLAZE i. m. 956.

³⁰ GOLDFARB i. m. 293.

³¹ GOLDFARB i. m. 294.

³² Antony G. AMSTERDAM: Clinical Legal Education – A 21st Century Perspective. *Journal of Legal Education*, vol. 34. (1984) 616.

³³ Frank S. BLOCH – N. R. Madhava MENON: The Global Clinical Movement. In: Frank S. BLOCH (szerk.): *The Global Clinical Movement Educating Lawyers for Social Justice*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 270.

³⁴ BLOCH–MENON i. m. 270.

³⁵ George S. GROSSMAN: Clinical Legal Education: History and Diagnosis. *Journal of Legal Education*, vol. 26. (1974) 187–188.

³⁶ GROSSMAN i. m. 189.

is tisztában van, hiszen valós ügyekben nyújt ‘ügyvédi’ segítséget.³⁷ A diákok munkájuk során megértik és megtapasztalják a jogászok kötelezettségeit, így jogklinikai élményeiknek köszönhetően elsajátítják a szakmai tisztesség, a polgári kötelezettség, a jótékonyosság és a szociális segítségnyújtás alapvető értékét.³⁸ Amennyiben már az egyetem alatt belenevelik a tanulókba a közjó szempontjait, a jó állampolgár és a szakmai becsület alapjait, akkor olyan jogászártéteget végez, akik a jövőben, a munkájuk során is tiszteletben tartják és követik ezen értékeket, valamint fejlesztik a szakma etikai normáit.³⁹ Tekintve, hogy az ügyfelek problémája ritkán kizárólag jogi természetű, ezért a hallgatónak lehetőségük van más területeken is segítséget, iránymutatást adni, például lakhatás, szociális segélyek, munkanélküliség terén (más szakemberhez, hatósághoz irányítani), ezzel is fejlesztve a komplex gondolkodásmódjukat és problémamegoldó képességüket. Továbbá, megtapasztalhatják a jog és igazság közötti kapcsolatot, sőt felmerülhet bennük a jogi reformok szükségessége is.⁴⁰

Ugyanakkor nemcsak a hallgatónak hasznos a jogklinika-módszertan, hiszen az élő ügyfeles jogklinika az ügyvédek számára is segítséget nyújthat. Míg az ügyvédek az ügyfeleik által fizetett díjakból élnek, addig a jogklinika keretében a diákok olyan rászorulóknak nyújtanak segítséget, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy ügyvédet fogadjanak. Tehát nem alakul ki versengés a két intézmény között. Mivel sok helyen az ügyvédi kamarák is fenntartanak ingyenes jogsegélyszolgálatot, így azzal, hogy a diákok olyan ügyfeleknek nyújtanak jogi tanácsot, akik egyébként az ügyvédek ingyenes szolgálatához fordulnának, csökkentik az ügyvédség leterheltségét.⁴¹ Ha a diákok úgy hagyják el az egyetem falait, hogy bizonyos szakmai tapasztalattal rendelkeznek, a jövőbeni munkáltatók igényét is kielégítik, akik évtizedek óta panaszkodnak amiatt, hogy a frissen végzetek semmilyen gyakorlati jártassággal nem rendelkeznek. Végezetül, az egyetem számára is előnyös élő ügyfeles jogklinika programokat fenntartani, hiszen az egyetemek társadalmi szerepvállalását is erősítik azáltal, hogy a helyi közösség tagjainak a joghoz, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését segítik.

Habár a jogklinika-módszertan számos további előnyét lehetne megnevezni, a szerző úgy véli a fentebbi érvek is jól példázzák a jogklinika-képzés jogászképzésben való létjogosultságát. Az elméleti bizonyítékok mellett érdemes a jogklinikai programokban végzett diákok módszertannal kapcsolatos visszajelzéseit megismerni, teljesebb képet kapva arról, hogy a gyakorlatban, a hallgatók saját élményei alapján ténylegesen van-e kompetencia-fejlesztő hatása a joglinikáknak.

³⁷ John S. BRADWAY: The Objectives of Legal Aid Clinic Work. *Washington University Law Quarterly*, vol. 24. (1939) 177.

³⁸ William V. ROWE: Legal Clinic and Better Trained Lawyers a Necessity. *Illinois Law Review*, vol. 11. (1917) 607.

³⁹ ROWE i. m. 607.

⁴⁰ NAGY Zsolt: A klinikai jogi oktatás kérdéseiről. *Jogelméleti Szemle*, 2001/3.

⁴¹ NAGY i. m.

3. A jogklinika-módszertan kompetenciafejlesztő hatása a gyakorlatban

3.1. Előzmények

A 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet⁴² értelmében, a képzési és kimeneteli követelményrendszer négy elemből épül fel: (1) tudás, (2) képességek, (3) attitűdök, (4) autonómia és felelősség. A rendelet 4. melléklet (a mesterképzési szakok képzési és kimeneteli követelményei) V. pontjának (jogi képzési terület) 2. alpontja foglalkozik a jogász osztatlan szakon a képzési és kimeneteli követelményekkel. A terjedelmi korlátokra tekintettel a rendeletben felsorolt jogász kompetenciák közül elemenként csak néhány kerül említésre. A *tudáshoz* tartozik például a tudományos munkához és kutatáshoz szükséges problémamegoldó módszerek, a jog szakmai etikai normáinak vagy a jogi dokumentumok szerkesztésének ismerete. A *képességek* kapcsán mindenképp szükséges megemlíteni a kritikai gondolkodásmódot, a szakmai kommunikációt, a lényeglátást, egy problémára különböző jogi megoldások megtalálását. Az *attitűd*höz kerültek az alábbi kompetenciák: önálló tanulás képessége, szakmai és társadalmi problémákra való érzékenység, a pro bono jogász munka iránti elkötelezettség. Végezetül, az *autonómia és felelősség* tekintetében érdemes megemlíteni a pontos és önálló munkavégzést, a döntésekért való felelősségvállalást és a jogász szakma értékeinek fejlesztésére való törekvést. A rendelet alapján 300 kreditet kell összegyűjtenie a hallgatónak a diploma megszerzéséhez, amelyből 70-80%-nak elméleti képzésből kell származnia. Maga a jogszabály külön is kiemeli, hogy a „*szak orientációja kiemelten elmélet-igényes.*” Mindez felveti azt a kérdést, hogy azon kompetenciák vonatkozásában, amelyeket kimondottan gyakorlati úton lehetne elsajátítani (például: szakmai kommunikáció), miként várja a jogalkotó, hogy a hallgatók az egyetemi éveik alatt megtanulják? Ugyancsak a rendelet rögzíti, hogy maximum 35-50 kredit szerezhető meg alapvető szakmai ismeretekhez kapcsolódó, választható kurzusokon, így például a jogász érvelés, a joggyakorlat, a jog alkalmazása és a jogalkotás témakörében. Ugyanakkor csupán hathetes kötelező szakmai gyakorlatot ír elő a jogszabály. Összevetve mindezt az előző fejezetben kifejtettekkel, a jogklinika-kurzus az egyik a kevés rendelkezésre álló kurzus közül, amely képes a jogászképzést gyakorlati irányba elmozdítani. Nem véletlenül foglalkozott számos kutató azzal, miért fontos a jogi oktatás alatt a diákokat a szakmára is felkészíteni, vagyis megtanítható-e a jogász gondolkodás és miként.

⁴² 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneteli követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneteli követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról, 1. sz. melléklet.

3.2. Módszertan

A szerző doktori disszertációjának témája maga a jogklika-módszertan, amelyet összehasonlító módszerrel vizsgál. Csehországban, Lengyelországban és az Egyesült Államokban is folytatott kutatást, amely tapasztalatok hozzájárultak a jelen cikk alapjául is szolgáló kérdőív elkészítéséhez. A kutatás háttérben az a hipotézis állt, miszerint a jogklika-képzés alkalmas az egyes jogászai képességek fejlesztésére.

A szerző a kérdőívet a hazánkban jelenleg működő, élő ügyfelekkel foglalkozó jogklika-programok (ELTE ÁJK, ME ÁJK, PTE ÁJK, SZTE ÁJTK) vezetőinek küldte meg azzal, hogy a jelenlegi és volt jogklikás hallgatóiknak továbbítsák. A kitöltés a Google Drive-on keresztül történt. A kérdőív kitöltésére megközelítőleg két hónap⁴³ állt rendelkezésre. A négy jogi karról összesen 78 hallgató töltötte ki. Ezen keresztül lehet képet alkotni az élő ügyfeles jogklika-kurzust teljesített/teljesítő hallgatók véleményéről az országban.

A kérdőív egyszerű zárt, nyitott, szabadon választható zárt, illetve demográfiai kérdéseket tartalmazott. A kérdőív három nagyobb témakörrel foglalkozott: (a) vizsgálta a hallgatói motivációt, (b) a jogklika oktatási célját illetően a kurzus által elsajátítható jogászai kompetenciák körét (ezek közül kerül néhány részletesen is elemzésre), a szociális cél megvalósulását, (c) valamint általános demográfiai adatokat gyűjtött a kitöltőkről. Egyes kérdéseknél önbevallásos módszerrel a kitöltő megadhatta, hogy a jogklika-kurzust megelőzően rendelkezett-e az adott képességgel (például problémamegoldó készség), illetve ezen képessége fejlődött-e a jogklika tapasztalatainak köszönhetően.

3.3. Kutatási eredmények

Noha a tanulmánynak nem célja a hallgatói motivációt érintő kérdések elemzése, mégis érdemes röviden megemlíteni, milyen okok vezették a diákokat a kurzusra való jelentkezéskor. A kérdőív első kérdése szabadon választható zárt kérdésként a diákok motivációs indítékait kutatta. A kérdés jellegéből adódóan a kitöltők több választ is bejelölhettek. A hallgatók közel 80%-a, (63 fő) azért jelentkezett a kurzusra, hogy a jogi, elméleti ismereteit gyakorlatban is kipróbálja, míg 73% (57 fő) a jogászai pályához szükséges jártasságok (például ügyféllel való kommunikáció) elsajátítása érdekében. Harmadik helyen a jogklika oktatás szociális célja, mint motivációs tényező is megjelent, hiszen a kitöltők közel 49%-a (38 fő) azért (is) jelentkezett a kurzusra, hogy a társadalom rászoruló tagjainak (például szegénységben élők) segítségét nyújtsa. A válaszok egyértelművé teszik, hogy a diákok elsődleges motivációja az EMMI rendeletben is előírt kompetenciák elsajátítása és fejlesztése, mivel ezen igényeik kielégítését a jogszájképzésben domináló elméleti jellegű oktatás megnehezíti.

Szorosan kapcsolódik a tradicionális, doktrinális oktatáshoz azon kérdés, amely arra volt kíváncsi, hogy a kitöltők oktatási intézményében van-e más olyan kurzus, amelyen a jogászai pályához szükséges képességeket, attitűdöket lehet megszerezni,

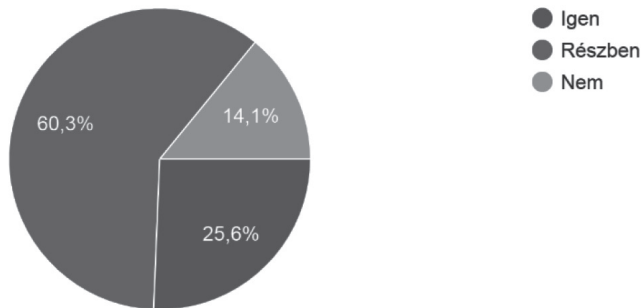
⁴³ A kérdőív kitöltése 2019. november 15. és 2020. január 20. között zajlott.

fejleszteni. A kitöltők csupán 18%-a válaszolt igennel, vagyis tud olyan jogklinikán kívüli más kurzusról, amely gyakorlati jellegűnek tekinthető. 47,4% nem tudta, hogy van-e ilyen kurzus az egyetemén, míg 34,6% biztos volt benne, hogy nincs más jogász pályához szükséges jártasságot fejlesztő kurzus. E statisztika arról árulkodik, hogy a kitöltők 72%-a csak a jogklinika program keretében tudja ezen kompetenciáit fejleszteni. Tekintve, hogy a jogklinika tárgyak valamennyi megnevezett jogi karon fakultatív kurzusként működnek, amelynél az egy félévben résztvevő diákok száma korlátozott, így mindenképp érdemes megfontolni további gyakorlati, tapasztalati alapú tantárgyak bevezetését. A továbbiakban a kérdőív készségfejlesztő kérdései közül kerül néhány elemzésre.

Az első tárgykör a jogász etika alapjainak ismerete. Ezzel kapcsolatban a kérdőív két zárt kérdést is tartalmazott. Egyrészt, hogy a kitöltő a jogklinika-kurzust megelőzően tisztában volt-e a jogász etika szabályaival, másrészt, hogy ez a tudása fejlődött-e a jogklinika tapasztalatainak köszönhetően.

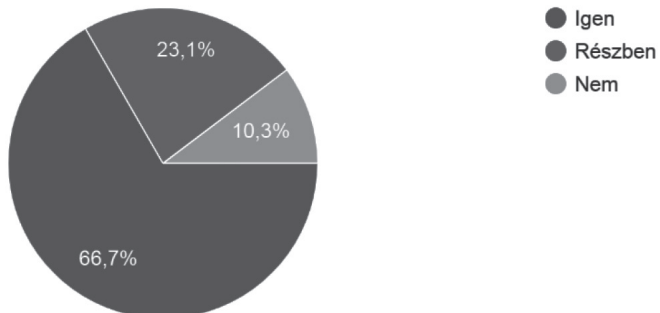
7. A jogklinika kurzust megelőzően ismerte-e a jogász etika alapjait?

78 válasz

8. A kurzusnak köszönhetően erősödött-e a jogász etikája?

78 válasz

A kitöltők közel 14%-a (11 fő) egyáltalán nem ismerte a jogklinikát megelőzően a jogász etika szabályait, míg közel 90% szerint fejlődött vagy részben fejlődött ezen tudásuk a jogklinika tapasztalataiknak köszönhetően. Ennek oka lehet, hogy maga a szabályok ismerete sok esetben kevésnek bizonyul, amikor szembesül valaki egy etikai dilemmával. Hiszen gyakran rendkívül vékony a határ az etikus és etikátlan magatartás között, elegendő csak a bizalmas adatkezelésre gondolni. Előfordulhat olyan eset is, amikor a jogklinikához fordul az ellenérdekű fél is, ilyenkor a diákoknak tudniuk kell, miként kezeljék a felek közötti összeférhetlenségi helyzetet.

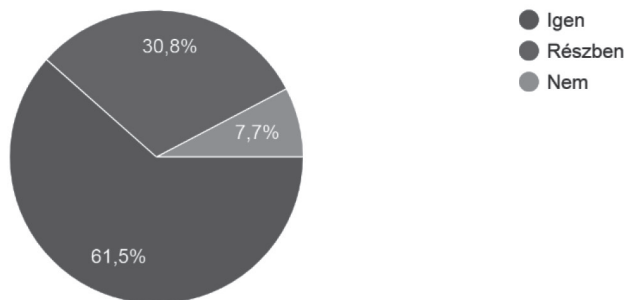
A problémamegoldó készség kapcsán hasonló kérdéspárra kellett a kitöltőknek válaszolniuk. Első körben a szerző arra volt kíváncsi, hogy a jogklinikát megelőzően a hallgatók saját bevallásuk szerint jó problémamegoldó készséggel rendelkeztek-e, majd arra, hogy ez mennyiben fejlődött a jogklinika programban való részvételük után. Az első kérdésre a diákok majdnem 63%-a (49 fő) mondta, hogy a kurzus előtt fejlett, míg 34,6% szerint részben fejlett volt e készségük, és mindössze 2,6% (2 fő) nyilatkozott úgy, hogy nem rendelkezett ilyen készséggel. A második kérdés illetően a diákok közel 68%-nak (53 fő) fejlődött, míg 24,4% (19 fő) részben fejlődött, és csak a maradék 7,7% szerint (6 fő) nem fejlődött e készségük. Összevetve a két kérdésre adott választ, láthatjuk, hogy a kitöltők közel 92%-nak, saját bevallása szerint, valamilyen mértékben fejlődött a problémamegoldó készsége. Felmerülhet a kérdés, hogy ha a diákok közel 63%-nak már a jogklinika kurzust megelőzően is fejlett problémamegoldó képessége volt, akkor a diákok 68% miért gondolta úgy, hogy a jogklinikai tapasztalatai alapján e képessége egy magasabb fokra lépett? Ennek egyik magyarázata, hogy a problémamegoldó készség számos tényezőből áll, így nevezetesen a probléma azonosításából és elemzéséből, alternatív megoldási stratégiák kidolgozásából, 'akcióterv' kimunkálásából és végrehajtásából, illetve az 'akcióterv' módosítására való készenlétből, amennyiben új információ vagy ötlet merül fel.⁴⁴ Így előfordulhat, hogy a fentebbi tényezők közül a kitöltők az ügyfelekkel való együttműködés során tapasztalták meg, milyen az, ha az eljárásuk során új, eddig ismeretlen tény merül fel, ami merőben megváltoztatja a korábbi terveiket, amely részükről gyors adaptációt igényel. A kérdéshez kapcsolódó indokolásban egyesek kifejtették, hogy megtanultak egy problémát különböző szempontból is megvizsgálni, így több alternatív megoldást is ki tudtak dolgozni az ügyfelüknek. Mások a problémamegoldó készségük fejlődése kapcsán kiemelték, hogy bár jónak gondolták e készségüket, ám éppen a jogklinikás ügyeik során jöttek rá, hogy a jogi problémák teljesen már szemléletet követelnek meg, és precízebben, célirányosabb kell egy-egy ügyet kezelni.

Több kérdés is foglalkozott a szakmai kommunikációs készséggel, ugyanakkor a terjedelmi korlátokra tekintettel a tanulmány kizárólag egyet elemez.

⁴⁴ Fryderyk ZOLL – Barbara NAMYSŁOWSKA-GABRYŚIAK: Chapter Five – The Methodology of Clinical Teaching of Law. In: Dariusz ŁOMOWSKI (szerk.): *The Legal Clinic, The Idea, Organization, Methodology, Wydawnictwo*. Warsaw, C.H. Beck, 2005. 192., amely hivatkozik a MacCrate Report 138.

11. A kurzusnak köszönhetően fejlődött-e a szakmai kommunikációs készsége

78 válasz

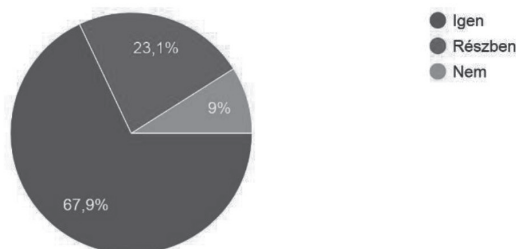
A válaszadók közül 92% (72 fő) vélte úgy, hogy fejlődött vagy részben fejlődött e készsége. A diagrammon látható kérdéshez kapcsolódott egy nyitott kérdés, amelyben a szerző a hallgató válaszána indoklását kérte. Az indokok között felmerült a jogi szaknyelv használata, a jogi terminusok laikus személyeknek érthető és világos magyarázata; a magabiztosság fejlődése is szerepelt, mivel könnyebben tudnak a diákok akár szakmabeli, akár hétköznapi emberrel kommunikációt kezdeményezni, végül a beadványok készítésével az írott kommunikáció is fejlődött. A szakmai kommunikációt illetően a legtöbb jogklinika-kurzus már a bevezető, elméleti képzésébe beépít helyzetgyakorlatokat, amelynek keretében a diákok tét nélkül gyakorolhatják, miként kell az ügyfelekkel kommunikálni, miközben a jogklinika oktatók instrukciókkal látják el őket. A szakmai kommunikáció magában foglalja a szóbeli és írásbeli kommunikációt jogászokkal, közintézményekkel, illetve jogi végzettséggel nem rendelkezőkkel. A hallgatóknak minden esetben tudniuk kell a kommunikációjukat a partnerhez igazítani, így amennyiben nem jogász ügyfélnek adnak tanácsot, közérthetően, a jogi szakzsargon elkerülésével kell megfelelő és érthető magyarázatot adni.

A lényeglátás és tényfeltárás kapcsán a diákok közel 86%-a (67 fő) vélte úgy, hogy fejlődött a jogklinika tapasztalatának köszönhetően. Az ügyfelek gyakran nem mondják el az ügy teljes részletét, vagy éppen felesleges, az ügy szempontjából irreleváns adatokat is közölnek a hallgatókkal. A tanulók feladata a hiányos információk kiegészítése a releváns tények megtalálásával. A kérdéshez egy nyitott kérdés is kapcsolódott, így a kitöltők megindokolhatták válaszukat. Sokan kiemelték, hogy megtanultak tényvázlatot készíteni, így „kiszűrni a panaszok közül a hasznos tényeket”, valamint irányítani a beszélgetést, hogy olyan kérdésekre is választ kapjanak, amelyek később, a megoldás kidolgozásánál fontosak lehetnek. A tényfeltárás összetett folyamat, amely magában foglalja a tények kinyomozását, rendszerezését, illetve értékelését is. Egy jogesetgyűjteményben lévő ügy órai megoldása, vagy éppen egy bírói döntés elemzése is nagy segítség e képesség fejlesztése kapcsán, ugyanakkor hiányzik belőlük az emberi tényező, amely sokszor, a kitöltők elmondása szerint, nehezítő körülmény.

A szakmai felelősségvállalást illetően a kérdés arra irányult, hogy a kitöltő meglátása szerint e képessége fejlődött-e.

24. A jogklinikán folytatott munkájának köszönhetően fejlődött-e a szakmai felelősségvállalása?

78 válasz

Mindössze a hallgatók 9%-a (7 fő) vélte úgy, hogy egyáltalán nem fejlődött e készsége. A szakmai felelősség kapcsán a válaszadók többsége azt emelte ki: most szembe-sültek igazán azzal, hogy az ügyfelek mennyire megbíznak bennük és a tanácsaikban, ezáltal mekkora hatással is vannak mások életére. Azzal, hogy az ügyfelek többségének a jogklinika az egyetlen vagy éppen utolsó hely, ahova fordulhatnak, a diákok úgy érezték, hogy a lehető legjobban kell eljárniuk az ügyekben, pótolva ezzel több éves/évtizedes tapasztalattal bíró ügyvédek munkáját. Mások a *pro bono* munka fontosságát hangsúlyozták, sőt egyesek külön kiemelték, hogy gyakorló jogászként a szakmai munkájukba mindenképp beépítik az ingyenes jogi segítségnyújtást.

A fentebbi diagrammok és statisztikai adatok a szerző hipotézisét megerősítik, miszerint a jogklinika-kurzus az egyes jogász kompetenciák elsajátítását és fejlesztését egyértelműen segíti. Vannak olyan kompetenciák, amely a válaszadók saját bevallása szerint már a jogklinikai tapasztalataik előtt is fejlettek voltak, például a problémamegoldás, mégis valós, jogi környezetben e képességük tovább fejlődött. Míg a szakmai felelősségvállalás kapcsán a diákok 91%-a gondolta úgy, hogy nagy hatást gyakorolt e kompetenciájukra a jogklinikán végzett munka. Bár az EMMI rendelet a kompetenciákat négy külön csoportba sorolja, a kitöltők válasza alapján ezek a halmazok sokszor metszik egymást. A szakmai felelősségvállalásnál többen is megemlítették a *pro bono* munka iránti elköteleződés fontosságát, holott a jogalkotók az önkéntes jogsegélyt az attitűdük között nevesítik. Mindez jól példázza, hogy nem lehet mereven elválasztani az egyes kompetenciákat, ezért nehéz az egyes képességeket, tudást, attitűdöt egymástól függetlenül értékelni. Hiszen azáltal, hogy a diákok élő ügyfelek, valós ügyekben nyújtanak segítséget, a jogi probléma feltárásához és az ügy szempontjából releváns tények megismeréséhez megfelelő kommunikációs és lényeglátási képességgel kell rendelkezniük az ügyféllel való találkozás alkalmával. Ahhoz, hogy a problémamegoldó képességüket a gyakorlatban alkalmazzák, olyan szinten kell ismerniük a tényeket és az ügy adatait, amely lehetővé teszi alternatív megoldási javaslatok kidolgozását és egy 'akcióterv' kimunkálását. Továbbá, a diákoktól elvárt az empatikus, ugyanakkor magabiztos viselkedés. Például nem sürgetheti az ügyfelét a történetének elmesélése közben csak azért, mert programja van, ugyanakkor időnként irányítania kell a beszélgetést, mert olyan történéseket is elmesélnek az ügyfelek, amely az ügy szempontjából irrelevánsak. E kompetenciák tehát a gyakorlatban egymást kiegészítve, egymást

felerősítve jelennek meg. Egy szeminárium keretében végzett jogesetmegoldás, vagy moot court kurzus jogászképzésben való szerepe vitathatatlan, ugyanakkor a szimulált esetekből hiányzik a spontaneitás, a tét és az emberi tényező. A kitöltők számos nyitott kérdés kapcsán kifejtették, hogy rugalmasnak kell lenniük, előfordult, hogy az ügyfél a második megbeszélte találkozón nem jelenik meg, vagy éppen olyan dokumentumokat hoz magával, amely az eddigi munkájukat ‘megsemmisítette’.

4. Záró gondolatok

A jogklinika-módszertan jelentős múlttal rendelkezik, hiszen már a 19. századból előkerültek források, amelyek említést tesznek róla. Bár európai eredetű a módszer, mégis az Egyesült Államokat tekinthetjük a képzés anyaországának.⁴⁵ Habár gyakorlatalapú képzésnek indult, különösen az USA-ban, ahol a gyakornoki rendszer felszámolása után maradt űrt kívánták pótolni vele, már az 1920-30-as években Bradway és társai felismerték: inkább egy oktatási módszertanról van szó. A célját illetően kettős, hiszen magában foglal egy szociális és egy oktatási célt. Azáltal, hogy a diákok a társadalom olyan marginalizált csoportjainak, tagjainak nyújtanak segítséget, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy ügyvédet fogadjanak, megvalósítják a módszer szociális célját, ezzel is segítve e személyek joghoz és igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését. Az oktatási cél pedig azáltal teljesül, hogy a jogklinikai program a jogász kompetenciák elsajátításának és fejlesztésének lehetőségét biztosítja a diákok számára.

Az elméleti, doktrinális képzés dominanciája a jogászképzésben még a napjainkban is hangsúlyos, amelyet maga a jogszabályi háttér is erősít hazánkban. A képzési és kimeneteli követelményekről szóló EMMI rendelet a jogászképzést kiemelten elméletigényes szakként határozza meg, ahol a megszerzhető kreditek 70-80%-nak elméleti kurzusokból kell származniuk. Ez egy segítő szakma esetén, ahol a munkáltatói oldal évek/évtizedek óta követeli a joghallgatók gyakorlatra való hatékonyabb felkészítését, rendkívül ambivalens. Kijelenthető, hogy a kereslet (a jogászok jövőbeni munkáltatói) és a kínálat (egyetemi jogászképzés) nincs egymással összhangban.

A kérdőíves kutatás hallgatói motivációval foglalkozó kérdése megerősítette, hogy a diákok a jogklinika-kurzust elsődlegesen azért választják, hogy elméleti tudásukat a gyakorlatban is próbára tehessék, valamint azért, hogy a jogász pályához szükséges jártasságot szerezzenek. A gyakorlatalapú oktatásra való átállást ugyanakkor számos tényező nehezíti, így az oktatók hozzáállása, a tárgyak tartalma és az alkalmazott oktatási módszerek.⁴⁶ Mindazonáltal üdvözölendő, hogy valamennyi hazai jogi karon vannak törekvések olyan gyakorlati típusú kurzusok bevezetésére, mint amilyen a jogklinika.

⁴⁵ A szerző jogklinika múltjával kapcsolatos tanulmánya részletesen foglalkozik a jogklinika történetével. A tanulmány a *Közjogi Szemle* 2020/4. számában, *A jogklinika módszertan múltja, különös tekintettel az Egyesült Államokra* címmel jelent meg.

⁴⁶ Ezeket részletesebben kifejtve: KÁLMÁN Renáta: A jogklinika, mint alternatív oktatási módszertan?! *Miskolci Jogi Szemle*, vol. 14. (2019) 68–83.

A jogklinika-kurzusokba integrált szakmai tréning magában foglalja például az ügyfelekkel való kommunikációt, a tényfeltárást, a problémamegoldást, és a szakmai felelősséget. E képességek a szerző kérdőíves kutatásának is részét képezték. Bár a kérdőív teljes egészében nem került elemzésre, ugyanakkor a hallgatói motiváció és a jogklinika által fejleszthető jogász kompetenciákhoz tartozó egyes kérdéseket és azok eredményeit a tanulmány részletesen ismertette. A szerző kérdőíves kutatásának eredményei igazolták azon hipotézist, miszerint a jogklinika módszertan képes az egyes jogász képességeket, attitűdöket fejleszteni. Hiszen azáltal, hogy a diákok élő ügyekben nyújtanak segítséget, számos képességüket, így például a kommunikációs készséget, problémamegoldást, szakmai felelősséget, jogász etikát komplexen használják. Az emberi tényező és a spontaneitás pedig rákényszeríti a hallgatókat a rugalmas, ugyanakkor határozott és empatikus magatartásra.

A jogklinikai programnak nemcsak a diákok és az ügyfelek a haszonélvezői, de az ügyvédi kar is profitálhat belőle azáltal, hogy a diákok az ügyvédek *pro bono* jogász munkaterhét csökkentik. Továbbá az egyetemek társadalmi, szociális szerepvállalását is erősítik, hiszen a helyi közösségek, peremhelyzetű csoportok jöghoz jutását segítik.

